

Obraz(y) Brna a života jeho obyvatel v Brünnner Heimatbote 1948–1950¹

**Picture(s) of Brno and life of its inhabitants
in Brünnner Heimatbote 1948–1950**

Jana Nosková

ABSTRACT The study analyses pictures of the city of Brno published in the magazine Brünnner Heimatbote between the years 1948 and 1950. This magazine belongs to the Heimatblätter, published by the expelled Germans now living in West Germany. First of all, the author deals with specific features of this type of press and analyses the possibilities of using information present in this magazine for her research questions. Then she deals with images connected with urban space, the history of Brno and with the characteristic features of the life of its inhabitants. She tries to show the common pictures (stereotypes) of Brno in the context of Czech-German relations and in the framework of the political discourse after WWII.

KEY WORDS Brno, Germans, Brünnner Heimatbote, Heimatblätter, picture of the city, stereotypes

Město Brno bylo jako řada dalších středoevropských měst do 2. světové války, respektive doby krátce po ní, městem multietnickým.² Dvě v meziválečné době nejpočetnější menšiny během 2. světové války a bezprostředně po ní kvůli známým událostem z prostoru města (téměř) zmizely. Brno ztratilo své židovské a německé obyvatelstvo. Vzpomínky na tyto dvě skupiny obyvatel byly po 2. světové válce v oficiální sféře více či méně eliminovány. Po roce 1989 se situace – alespoň na poli badatelském – změnila. Jednak díky politické změně přestala být některá doposud proskribovaná témata „tabu“, jednak se

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 3/2010. S. 15–33. ISSN 1214-813X.

¹ Příspěvek vznikl v rámci výzkumného záměru Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., „Kulturní identita a kulturní regionalismus v procesu formování etnického obrazu Evropy“, č. AV0Z90580513, a díky Programu podpory projektů mezinárodní spolupráce AV ČR a dlouhodobému pobytu na zahraničním pracovišti, v jehož rámci jsem pracovala na projektu „Materiály o českých zemích ve sbírkách Johannes-Künzlig-Institutu ve Freiburgu“, se zaměřením na archivní a tištěné materiály týkající se německého obyvatelstva z Brna a jeho okolí doplněné výzkumem u narátorů (biografická interview).

² Statistické údaje o „národnosti“ vzešlé ze sčítání obyvatelstva bývají interpretovány různě. V roce 1880, kdy poprvé obyvatelé uváděli svoji „obcovací řeč“, se v Brně přihlásilo k Čechům 40 % obyvatel, k Němcům 60 %, v roce 1890 byl poměr 30 % ku 69 %. V roce 1921 se poměr radikálně změnil, v Brně žilo 72,4 % Čechů a 25,9 % Němců (Bočková 1993: 28). Na konci 30. let 20. století mělo Brno přes 300 000 obyvatel, z nichž bylo německé národnosti 56 000 osob (Bočková 1993: 21, 28). Podrobnější interpretace sčítání obyvatelstva – viz Fasora 2007: 28–31.

v humanitních vědách dostaly do centra pozornosti otázky multikulturality, mnohoznačnosti pamětí a identit.

Brněnští etnologové věnovali městu Brnu pozornost od 60. let 20. století, výsledkem široce založeného urbánně-etnologického výzkumu v 80. letech 20. století byla monografie *Město pod Špilberkem* (Sirovátka a kol. 1993). Její předmět výzkumu byl časově vymezen koncem 19. a první polovinou 20. století, etnicky byl omezen víceméně na české obyvatele Brna. V knize tedy chyběly kapitoly věnované životu „těch druhých“ – Němců a Židů.

V roce 1992 se etnolog Oldřich Sirovátka v jedné ze svých studií zamýšlel nad česko-německými vztahy v Brně v 19. a 20. století a nad vlivem multietnického prostředí na vývoj brněnské městské („lidové“) kultury (Sirovátka 1992). Analyzoval, ve kterých oblastech kultury se obě etnika od sebe striktně oddělila, ve kterých naopak díky jejich soužití vznikaly v městské kultuře společné rysy. Svou studii ukončil konstatováním, že obraz česko-německých vztahů, který navrhl podle etnografických dat, je neúplný – především proto, že interetnické vztahy popsal jen z české perspektivy, tedy na základě etnografických a historických pramenů české provenience, a obraz bude nutno v dalším bádání rozšířit o perspektivu německou (Sirovátka 1992: 17).

Svým příspěvkem bych chtěla přispět k částečnému naplnění požadavku vzneseného Sirovátkou. Ráda bych ukázala, jak život v městě Brně v období první poloviny 20. století reflektovali obyvatelé Brna německé národnosti. Zajímá mě, jaké představy o Brně prezentovali ve svém tisku a jak tyto představy souvisejí s jejich situací v Německu po roce 1945, co vypovídají o jejich životním světě, respektive konstrukci sociální reality (Berger a Luckmann 1999). Můj příspěvek není založen na tak pestré paletě pramenů jako příspěvek Sirovátky.³ Pro svou analýzu jsem vybrala pramen jediný – časopis *Brünner Heimatbote* z let 1948–1950. To do jisté míry mou analýzu omezuje, neboť mohu hovořit pouze o tom, jak život reflektovala a jaké obrazy o něm dále šířila část brněnských Němců, která přispívala do zmíněného časopisu. Určitým omezením je i vybraný časový úsek – je to krátké časové období, které však bylo pro danou skupinu obyvatel klíčové. Dokumentuje situaci téměř bezprostředně po odsunu/vyhnání⁴ a v počátečním období integrace odsunutých Němců ve Spolkové republice Německo.⁵ Zároveň se ve svém příspěvku snažím hledat možnosti zvoleného pramene a možné interpretační klíče k materiálu z něj získanému a – pokud je to možné – srovnávám svá zjištění s články jiných autorů, kteří se snažili na základě svého pramenného materiálu postihnout jednak české (Sirovátka 1992, Steinführer 2002), jednak částečně i německé

³ Vycházel z písemných memoárů, studia dobového tisku a historické literatury.

⁴ Česká a německá strana používají pro události, které postihly obyvatele německé národnosti po 2. světové válce, odlišná slova – česky se hovoří většinou o „odsunu“ (německy „Abschub“), v Německu používaný termín je „Vertreibung“ (česky „vyhnání“). Oba termíny mají svůj historický vývoj a politické konotace. V České republice ani v Německu není „odsun“ jednoznačně interpretované a hodnocené téma – viz Havelka 2005 (nejen diskuse o odsunu, ale i šířeji o česko-německých vztazích od 19. století), Kopeček a Kunštát 2003 (o odborných diskusích po roce 1989), Lemberg 2004. Ve svém příspěvku používám v češtině zaužívaný pojem odsun, jediné v doslovných citacích z německých pramenů a německé literatury překládám slovo „Vertriebene“ jako „vyhnanci“ a slovo „Vertreibung“ jako „vyhnání“.

⁵ K omezením a výhodám zvoleného pramene se vrátím ještě dále v textu.

vidění Brna (Fasora 2007, 2008). Ve svém příspěvku využívám také odbornou literaturu zabývající se činností krajanských spolků v Německu v poválečném období a analyzující historické zdroje textů (nativ) šířených těmito organizacemi (Hahn a Hahn 2002, 2005, 2006; Salzborn 2007; Weger 2008).

Tzv. Heimatblätter a jejich zástupce *Brünner Heimatbote* – pramen a jeho charakteristika

Brünner Heimatbote: Nachrichtenblatt d. „Bruna“⁶ je jedním ze zástupců celé řady tiskovin, které začaly vycházet v Německu⁷ po 2. světové válce, respektive po příchodu německého obyvatelstva z různých evropských zemí. Zmíním nyní krátce okolnosti jejich vzniku a jejich typické znaky, které poskytují potřebný kontext pro analýzu získaných dat.

Tzv. Heimatblätter, ale též Heimatbriefe, Heimatboten, Gemeindebriefe, Rundschreiben („listy vlasti“, „poslové vlasti“, „obecní listy“, „oběžníky“) se začaly masověji objevovat až po roce 1949 – předtím existoval v poválečném Německu citelný nedostatek papíru a často chyběl potřebný kapitál. Založení vlastního tisku bránil také zákaz vytvářet jakékoliv koalice či spolky mezi utečenci a odsunutými Němci⁸ (platný od jara 1946 do července 1948) a do roku 1949 existující všeobecná povinnost získat licenci pro jakýkoliv tisk. Po určité stabilizaci situace se v Německu na konci 40. a v 50. letech 20. století objevilo přes 300 Heimatblätter. Jejich počet se udržoval přibližně stejný i v 70. letech 20. století, ze kterých jsou poslední mně známé statistiky (poslední bibliografický přehled viz Hemmerle 1996). Vydavateli těchto časopisů byly většinou jednotlivé spolky odsunutých Němců.

Podle Hanse Neuhoffa se dá tento druh tisku rozčlenit do dvou skupin: 1. tisk vztahující se k jedné určité oblasti (tzv. Heimatzeitungen), 2. tisk zahrnující všechny vyhnance (tzv. Betreuungszeitungen), vydávaný například církvemi či velkými profesními sdruženími (Neuhoff 1970: 155). Brünner Heimatbote by patřil do první skupiny, hlavním úkolem tohoto tisku bylo: „udržení myšlenky na vlast, zpravování o vlasti a péče o osobní spojení mezi vyhnanci“ (Neuhoff 1970: 155).⁹

Proč jsem zvolila právě tento pramen pro sledování obrazů o Brně? Jedním z důvodů bylo, že publicistické materiály představují zdroj, v nichž se o obrazech přístupně komunikuje. Druhým důvodem bylo, že tzv. Heimatblätter a další tiskoviny a knihy (tzv. Heimatbücher) jsou ve většině německé odborné literatury hodnoceny jako „nejsilnější

⁶ Český název zní podle oficiálních webových stránek vydavatele *Brněnský posel vlasti, oficiální zpravodajský list Bruny – vlasteneckého spolku Brňanů* – viz <http://www.bhb.bruenn.org/cz>. Překlad do češtiny mně zní mírně násilně, proto používám v celém příspěvku německou verzi názvu, tedy *Brünner Heimatbote* (tento název pak neskloňuji), respektive zkráceně *BHB*.

⁷ Pokud hovořím o Německu, míním tím Spolkovou republiku Německo založenou 1949, respektive anglickou, americkou a francouzskou zónu před vznikem SRN. Vývoj v sovětské zóně (v pozdější NDR) byl odlišný – více viz Bauerkämper 2007: 477–478.

⁸ Termíny „utečenci“ (Flüchtlinge) a „vyhnanci“ (Vertriebene) se často používají synonymicky. Právně obě kategorie stanovil Bundesvertriebenen- und Flüchtlingsgesetz z roku 1953 – více viz Frantzioch-Immenkeppel 1996: 3, Bauerkämper 2007: 477–478.

⁹ Přesně tak formuluje redakce úkoly v prvním čísle *BHB* – viz Liebe Landsleute 1948/1: 2.

pouto/pojítka vyhnanců“ (Neuhoff 1970: 153). Badatelé zdůrazňují, že u Heimatblätter existovala často jakási „personální unie“ (Bauer 2001: 52) mezi čtenáři a autory, tzn. že řada čtenářů do nich osobně přispívala. Na podporu teze o značném vlivu těchto časopisů a novin je zmiňován v odborné literatuře také jejich náklad. Statistický průměr pro tzv. Sudety (zahrnující ovšem i německé jazykové ostrovy v českých zemích – dochází zde vlastně k začlenění Němců z jazykových ostrovů mezi „sudetské Němce“) byl v 50. letech 20. století jeden výtisk na 5,5 odsunutých Němců, což znamená nejvyšší náklady v přepočtu na počet odběratelů mezi všemi oblastmi, ze kterých byli Němci po 2. světové válce odsunuti (další statistiky viz Neuhoff 1970: 158). Tento druh tiskovin byl produkován vesměs pouze pro členy skupiny. I když v polovině 70. let 20. století konstatoval Karl O. Kurth obecný pokles nákladu – oproti polovině 50. let přibližně o třicet procent –, jejich počet se nezmenšoval (Kurth 1979: 379). Snižováním nákladu se zabýval i Neuhoff, který jednak upozornil na „biologický faktor“, tzn. umírání zástupců nejstarší generace abonentů, jednak na nepříznivou situaci, která vznikla po roce 1966, kdy byla pro tento druh časopisů nevýhodně upravena poštovní pravidla (Neuhoff 1970: 163). Přesto byl ale náklad stále vyšší než mortalita mezi odsunutými Němci a tento fakt (a jeho příčiny) interpretoval Neuhoff v roce 1970 následovně: „1. téměř žádný vyhnanec se neoddělí od svého krajanského nebo zemského spolku (Landesverband) jinak než v případě smrti; 2. stejně jako dříve nacházejí ti, kteří postupně dospívají, cestu k institucím reprezentujícím jejich vlast“ (Neuhoff 1970: 163).

Nehledě na to, že Neuhoff byl ve svém článku velmi nakloněn tezi o „životnosti německých kmenů i po čtvrtstoletí od vyhnání“ (Neuhoff 1970: 153), vyžadují všechny skutečnosti zmíněné v předcházejícím odstavci komentář, který také ukáže na možnosti a omezení tzv. Heimatblätter jako pramene v rámci mých výzkumných otázek. Obrazy Brna, které v *BHB* lze najít, nemusejí reprezentovat obrazy všech odsunutých brněnských Němců. Bohužel se ze samotného *BHB* nelze dozvědět téměř nic o autorech, kteří do něj přispívali, nelze je tedy zařadit například do sociálního, politického, generačního kontextu, což by byly informace, které by mohly pomoci při analýze odkrýt další souvislosti. *BHB* měl v letech 1948–1950 některé „kmenové“ přispěvatele (A. Zitka-Oplustil, E. Thöresz, F. Habermann), o některých z nich lze zjistit základní informace v encyklopedii osobností z řad brněnských Němců (Pillwein a Schneider 2000). Do *BHB* však přispívala svými vzpomínkami i řada čtenářů, o nichž nevím nic – někdy nejsou ani uvedeni jménem, ale pouze iniciálami, což navozuje určitý pocit jednotného společenství. *BHB* byl vydáván po vzniku Bruny jako časopis touto organizací podporovaný, to ukazuje na společensko-politický kontext okruhu jeho vydavatelů,¹⁰ kteří mohou být interpretováni i jako určitá „elita“ skupiny, která má prostředky k prezentování svých obrazů.¹¹

¹⁰ Činnost tzv. krajanských a zemských spolků zakládaných odsunutými Němci v SRN (a sjednocených 1957) je hodnocena nejednoznačně – viz Lemberg 2004. O jejich úloze jako největších a nejmocnějších – a pravicových – tvůrců konstruktů (či mýtu) „vyhnání“ v SRN jako určité formy vzpomínky, která byla od 50. let 20. století podporována politickými stranami, viz Hahn a Hahn 2005: 335–336. O rozhodující roli spolků vyhnanců ve vytváření diskursu o „vyhnání“ i Franzen 2008: 63.

¹¹ K určité „elitě“ řadí Albrecht Lehmann i přispěvatele – uvádí, že se jednalo většinou o příslušníky tradičních vzdělaných vrstev – učitele, teology, úředníky na penzi (Lehmann 1991: 76).

Problematické se mi zdá také tvrzení některých autorů o úloze tzv. Heimatblätter jako „pojítka“ mezi členy jednotlivých skupin odsunutých Němců – vztaženo na můj výzkumný zájem by se jednalo o to, zda obrazy Brna obsažené v *BHB* mohly ovlivnit celou skupinu odsunutých brněnských Němců natolik, že by se dalo dokonce uvažovat o *BHB* jako o jejich „místu paměti“.¹² Empirické studie dokládající, zda publicistické texty mohou vytvářet či reprodukovat názory, chybějí (srovnej Hahn a Hahn 2002: 45). Pro silný vliv může hovořit již zmíněná výše nákladu (i když bohužel neznám přesná čísla pro roky 1948–1950). Je pravděpodobné, že v prvních letech byl *BHB* čten opravdu pečlivě, respektive byly zřejmě pečlivě čteny určité rubriky (například rubrika obsahující zprávy o hledaných osobách).¹³ O tom, že čtenáři měli ovšem rádi i další části, upřednostňovali určitá témata, žánry, svědčí anketa (viz Lieber Leser 1949: 8: 23–24), která proběhla v *BHB* v roce 1949 a o jejíchž výsledcích se ještě zmíním níže. Problému dalšího šíření obrazů Brna mezi čtenáři se ve svém článku vyhnu, moje analýza se přímo tímto problémem nezabývá.¹⁴ Věnuji pozornost pouze obrazům Brna, jak byly prezentovány v *BHB* v letech 1948–1950, tedy v pramenu úzce spojeném s činností jednoho spolku odsunutých Němců.

Moje analýza je do určité míry „statická“, a to v tom smyslu, že nevěnuji pozornost širšímu historickému období, zahrnuji do ní pouze tři roky, které však byly pro odsunuté Němce důležité. V roce 1949 jim byly v tzv. Grundgesetz přiznány právní a občanská rovnoprávnost s německými občany, což jim umožnilo například participovat na finančních podporách udělovaných státem. Léta 1948–1949 přinesla novou možnost zakládat vlastní organizace či se politicky angažovat (více u Frantzioch-Immenkeppel 1996: 8–10). A v roce 1950 byla také vyhlášena tzv. Charta der deutschen Heimatvertriebenen (Charta německých vyhnanců z vlasti), zásadní dokument, který mimo jiné postuloval „právo na vlast“ jako „základní právo dané Bohem“ pro kolektiv – etnickou skupinu (Hahn a Hahn 2006: 183) – a jako právo, k němuž se vztahují ve své politice všechny krajanské organizace. Je nutno zdůraznit, že se jedná o období, kdy naprostá většina odsunutých Němců žila v německé společnosti v marginalizovaném postavení,¹⁵ v nuzných podmínkách, často bez vlastního bydlení, postižena dequalifikací, ostrakizována na základě svých socio-kulturních odlišností, což hrálo důležitou roli.

Brünner Heimatbote vycházel od prosince 1948, jednalo se o měsíčník, který se „staral“ o bývalé obyvatele Brna a brněnského jazykového ostrova,¹⁶ jichž bylo v roce 1930 56 491

¹² Jiný druh literatury, tzv. Heimatbücher, jako místo paměti analyzovala Jutta Faehndrich (Faehndrich 2008) – některé z jejích závěrů mi slouží ke komparaci.

¹³ Viz So urteilen 1949/9: 22, kde požadují čtenáři více místa právě pro tuto rubriku.

¹⁴ Zmíněný problém by se stal důležitějším například při srovnávání obrazů obsažených v *BHB* s obrazy v biografických vyprávěních odsunutých brněnských Němců.

¹⁵ Poválečné Německo, jehož některé části byly zcela zničeny, přijalo více než dvanáct milionů odsunutých Němců (přesnější statistické údaje viz Bauerkämper 2007: 478–479). O „labyrintu čísel“ a značně odlišných údajích o počtu odsunutých Němců – viz Hahn a Hahn 2006: 168–170.

¹⁶ Brněnský jazykový ostrov zahrnoval deset vesnic v úzkém pruhu na jih od Brna.

(*Die sudetendeutschen Heimatbriefe* 1966: 31).¹⁷ Jeho vydavatelem bylo a je sdružení Bruna založené v roce 1950 ve městě Schwäbisch Gmünd.

Podoba *BHB* se nelišila od jiných podobných časopisů. Jednu z největších částí tvořila na počátku rubrika „Rodinná kronika a inzeráty pro hledání osob“ („Familien- und Suchanzeigen“), která je součástí *BHB* dodnes, i když samozřejmě v mnohem menším rozsahu. Tato část se od září 1949 stala samostatnou přílohou každého čísla. Postupně se ustálily i další rubriky, které určovaly podobu *BHB* v celém mnou sledovaném období. V prvním čísle v roce 1948 se objevila rubrika „Brňané budují“ („Brünner bauen auf“), která přinášela zprávy o tom, jak se „starý obchodnický a podnikatelský duch, který vězí v našich krajanech, může opět v řadě případů prosadit“ (Brünner bauen 1948/1: 7). V prvním čísle v roce 1949 přibyla rubrika „Z minulosti Brna“ („Aus Brünns Vergangenheit“), která měla líčit historii Brna a to, „že máme díky tvrdé a neúnavné práci našich předků od nepaměti právo na toto město, kterého se nechceme vzdát ani po vyhnání z naší vlasti“ (Aus Brünns Vergangenheit 1949/2: 3). Tato populárně-naučná rubrika byla doplněna podobně zaměřenými články věnujícími se historii různých spolků, německého školství atp. Velkou část časopisu zabíraly zprávy o činnosti regionálních sdružení Bruny z Německa a Rakouska, respektive o přípravách jejich vzniku. Od počátku přinášel *BHB* informace ze soudobého Československa a Brna. Obsah časopisu pak doplnily vzpomínky, veselé historky ze starého Brna, básně, někdy křížovky, soutěže a postupně také reklama (jednak na nově založené firmy, jednak na knihy, upomínkové předměty s tematikou vlasti), fotografie a ilustrace. Podle dotazníku uveřejněného a vyhodnoceného v roce 1949 bylo jasné, že naprostá většina čtenářů si přála, aby přinášel především informace o Brně, zpravoval o různých akcích, jakými byly oslavy a setkání brněnských spolků. Čtenáři vysoce hodnotili také rodinnou kroniku a inzeráty zaměřené na hledání pohřešovaných osob. Zároveň nechtěli, aby byl *BHB* začleněn do některého sudetoněmeckého časopisu, a nezájem projeвили i o organizační věci, stanovy atp. (Lieber Leser 1949/8: 24). V prvním období hrály důležitou úlohu také informace o sociálních, právních otázkách a o začleňování odsunutých Němců do německé společnosti.

Rozsah jednotlivých rubrik byl samozřejmě odlišný. Polovinu (nebo i více) rozsahu každého čísla *BHB* zabírala „Rodinná kronika a inzeráty pro hledání pohřešovaných osob“ společně s oficiálními zprávami o činnosti jednotlivých regionálních skupin Bruny doplněných inzeráty firem. Přibližně čtvrtinu příspěvků tvořila vyprávění či pojednání o historii Brna a o dění v současném poválečném Brně a v Německu mezi odsunutými Němci, další čtvrtinu pak příspěvky, které jsem shrnula jako „vzpomínková vyprávění“ o každodenním životě v Brně, doplněná básněmi a drobnými literárními prozaickými žánry. Pro analýzu obrazů Brna využívám příspěvky, které jsem zmínila ve dvou posledních skupinách, vynechávám tedy Rodinnou kroniku a zprávy o činnosti regionálních sdružení Bruny.

Při zpracování materiálu používám metodu analýzy dokumentů. Vybrané články analyzuji po obsahové stránce, všímám si v nich obrazů, které jsou spojovány s Brnem a charakteristikami jeho obyvatel, a zároveň se snažím částečně vyhodnocovat i formální a jazykové

¹⁷ Údaje o nákladu, které se mi podařily zjistit, pocházejí z roku 1970 – *BHB* vycházel tehdy nákladem čtyř tisíc kusů (Neuhoff 1970: 169). V současné době má *BHB* náklad 750 kusů (za poskytnutou informaci z února 2010 děkuji Erichu Pillweinovi).

prostředky používané v souvislosti s těmito obrazy. Při zpracování dat postupuji kvalitativně, nesleduji tedy výhradně četnost výskytu jednotlivých obrazů v článcích,¹⁸ spíše jejich rozmanitost.

Obraz(y) Brna v *Brünner Heimatbote*

Obrazy Brna se mohou vztahovat k různým charakteristikám a oblastem života tohoto města, respektive jeho obyvatel (včetně interetnických vztahů, kterým z české perspektivy věnoval pozornost Sirovátka). Zajímavé je sledovat to, o čem vypráví texty, v nichž jsou prezentovány, zároveň však i to, jak o zmíněných skutečnostech vypráví v dobovém a společenském kontextu konce 40. let 20. století. Jako ustálené obrazy analyzuji Brno a jeho obyvatelům připisované charakteristické rysy. Je nutno říci, že repertoár ustálených obrazů určitého jevu bývá omezený, což je základním rysem stereotypních představ.¹⁹ Tyto představy mohou být dány jedním přídavným jménem, mohou se však vyskytovat i v podobě delších popisů.²⁰

Abych obrazy Brna a života jeho obyvatel obsažené v *BHB* nějakým způsobem zpřehlednila, rozhodla jsem se je na základě shromážděného materiálu rozčlenit do tří skupin odrážejících základní tematické oblasti.²¹ První skupinu tvoří obrazy vážící se na fyzický prostor města (a jeho okolí), přesněji na místa, stavby a přírodu, druhou skupinu obrazy spojené s historií Brna a třetí skupinu pak atmosféra Brna a charakteristické rysy jeho obyvatel. Striktní rozdělení do jednotlivých částí však není vždy možné.

Brno a jeho okolí

Obrazy Brna se vytvářejí v souvislosti s prostorem města a určitými specifickými místy, neboť se artikulují ve vzpomínkách a vzpomínka v prostoru a skrze prostor je antropologická konstanta (Damir-Geilsdorf a Hendrich 2005: 37). Ne každá část Brna, ne každá budova se však objevila v *BHB* a dostala tak šanci reprezentovat Brno. Na prvním velkém setkání Brňanů ve Schwäbisch Gmünd o letnicích 1950 reprezentovaly Brno na oficiálních

¹⁸ I když samozřejmě existují motivy, které se v analyzovaných článcích opakují častěji – tato skutečnost se v textu mého příspěvku odrazí odkazy na více citovaných článků vztažených k jednomu obrazu.

¹⁹ Používám slovo „obraz“, synonymicky bych však mohla hovořit i o stereotypech. Walter Lippmann použil pro definování stereotypu slova „picture of the world“ (cit. dle Hahn a Hahn 2002: 25). „Obraz“ mi přijde v mém příspěvku jako vhodnější, neboť jsem si vědoma toho, že pojem stereotyp se většinou vztahuje na označení ustálených charakteristik skupin osob (*Velký sociologický slovník* 1996: 1230), a já hovořím i o charakteristických vlastnostech připisovaných městu. Zároveň však nepoužívám slovo „obraz města“ v pojetí Kevina Lynche – tedy jako subjektivní mentální obraz – image, který je základem pro orientaci a rozhodování člověka v prostoru.

²⁰ H. H. Hahn a E. Hahn pak v této souvislosti hovoří o narativních stereotypech (Hahn a Hahn 2002: 23).

²¹ Studium historické geneze těchto obrazů není předmětem tohoto článku, na jejich historickou dimenzi upozorňuji, pokud je zajímavá z hlediska další interpretace. Opírám se v tomto případě především o články historiků.

materiálech a vlaječkách Německý dům, Špilberk a Zelný trh (Treffen in Gmünd 1950/6: 2) – dalo by se říci, že se jednalo o signifikantní zástupce oblastí, které jsou nejčastěji spojovány s obrazy Brna – pro účastníky setkání reprezentovaly jeho „německý charakter a kulturu“, „velkou historii“, ale i „každodennost“.

Brno v *BHB* však není charakterizováno pouze jedním, respektive jmenovanými třemi výjimečnými místy. V publikovaných příspěvcích se objevují téměř všechny brněnské dominanty (známé i v současnosti) – Petrov s katedrálou, obelisk v Denisových sadech, Špilberk, chrám sv. Jakuba a další kostely, radnice s „drakem“ a „kolem“, augustiniánský klášter na Starém Brně, ale také socha císaře Josefa II., Německý dům, německá technika, německé divadlo, dále Zelný trh s kašnou Parnas či náměstí Svobody (viz například Caltofen-Döller 1949/11: 2–3; R. W. 1949/10: 2–3; Zitka-Oplusstil 1949/7: 2; Oplusstil 1950/7: 2–4). Jedná se jak o místa typicky spojovaná s „národní (německou) topografií Brna“ (Sirovátka 1992: 16), tak o místa, která tak silný národní akcent nemají. I když však nejsou některá ze zmíněných míst určena jednoznačně nacionálně, je možno si je určitým způsobem nacionálně přivlastnit tím, že je označíme jako „naše“ (Zitka-Oplusstil 1949/7: 2). Zmíněné historické stavby (památky) ve středu města či jeho bezprostředním okolí nejsou však v článcích pouze vyjmenovány a popsány jako v turistickém průvodci, ale plní další funkce – poukázáním na jejich umělecké kvality se samozřejmě poukazuje na kulturní vyspělost jejich autorů, stavitelů, ale nakonec i uživatelů.²²

Kromě historických památek jsou jako typická místa pro Brno uváděny i veřejné prostory spjaté především s „každodenním životem“ obyvatel Brna – některé rušné ulice v centru města,²³ ale především náměstí, jejichž líčení najdeme velmi často i v českých vzpomínkách na Brno (viz Steinführer 2002: 122, 123; Sirovátka 1992: 16), – což je dáno samozřejmě tím, že se jedná o prostory využívané oběma národnostmi a navíc různými sociálními skupinami obyvatel. Přesto v německých vzpomínkách v *BHB* v letech 1948–1950 jejich čeští uživatelé nefigurují.

K obrazům spjatým s místy řadím i zmínky o brněnských továrnách (respektive továrních komínech) a pozitivní obraz Brna jako města průmyslu,²⁴ což je ovšem stereotypní představa typická v době před 1. světovou válkou a krátce po ní pouze pro německé obyvatele Brna (viz Fasora 2007: 31). Jako kontrapunkt k „industriálnímu charakteru“ města vystupuje v *BHB* do popředí obraz Brna jako města zeleně a parků. Ani jeden z těchto obrazů

²² To se typicky ukazuje i u budovy brněnského německého divadla (dnes Mahenovo divadlo), které v textech vystupuje především v kontextu technické vyspělosti (první elektricky osvětlené divadlo rakouské monarchie) a v souvislosti se zdůrazňováním role vysoké kultury. Svou roli ve vyzdvihování divadla ovšem sehrává dle mého názoru i skutečnost, že „boj o divadlo“ v roce 1918 byl jedním z nejznámějších bojů o veřejné budovy v Brně po vyhlášení ČSR. Zajímavé je, že divadlo jako místo nehraje žádnou roli v českých vzpomínkách analyzovaných Steinführer (Steinführer 2002: 123, 124), i když v Brně existovalo i české divadlo – to může být samozřejmě sociálním původem autorů jí analyzovaných vzpomínek a samotným zadáním určeným vzpomínajícím. Stejně tak ale nehrají ve vzpomínkách analyzovaných Steinführer žádnou roli ani parky (Steinführer 2002: 123).

²³ Často ve spojení s obchody „starousedlých německých rodin“ (Oplusstil 1950/7: 2).

²⁴ O brněnském průmyslu se zmíním ještě dále.

není typický až pro období po 2. světové válce – Lukáš Fasora ukázal ve svých výzkumech historický vývoj těchto obrazů – a hlavně přesun od obrazu Brna jako industriálního centra k obrazu Brna jako města zahrad, škol, moderních ulic s veškerým komfortem, když porovnal zprávy popisující Brno při návštěvě Františka Josefa I. v roce 1892 a informace o Brně v turistickém průvodci z roku 1921 (viz Fasora 2008: 152).²⁵ V *BHB* našly tyto obrazy uplatnění oba, jejich historická posloupnost zmizela.

Pro Brno však nejsou typické pouze parky – stejně důležitou roli hrají popisy brněnské přírody, respektive přírodních krás v okolí Brna (někdy i ve spojení s historickými památkami v tomto prostoru). Popisy řeky Svatky, Pisárek (a zde velmi oblíbené restaurace „Jägerhaus“), Jundrova, ale také výletů do brněnského okolí (například Vranov, Pernštejn, Moravský kras, lyžování v Nedvědicích) či krás Pálavy nabízejí autorům vzpomínek možnost rozvinout idylické a nostalgické líčení, které je jedním z typických znaků literatury odsunutých Němců (viz Bauer 2001: 40–42), zároveň ale podtrhují i obraz městského (a přinejmenším středostavovského) způsobu života, který umožňuje obyvatelům města trávit volný čas na výletech, sportováním nebo pobytem na „letním bytě“ v okolí Brna.

Protože byl *BHB* oficiálně i časopisem pro Němce z brněnského jazykového ostrova, objevují se v něm také zprávy o Modřicích či Želešicích, které jsou představeny jako pro obyvatele Brna idylická místa určená především pro slavení svátků či konání výletů, vytvářen je obraz úzké vzájemnosti mezi Brnem a německými vesnicemi v jeho okolí (viz například K. 1950/5: 9, Brandt 1950/6: 12). I tyto články jsou idylické, navíc výrazně emotivně zabarvené, co se týká lexika – například Guido Brandt uvádí: „*Tento den bylo Brno*²⁶ *v Želešicích. Dohromady nesvedl město a venkov, staré a mladé žádný politický tlak, pouze následující touhu a hlas svého srdce, podle starého zvyku, žádný Němec se nezdržel a tisíce putovaly ke slavnosti slunovratu [...]*“ (Brandt 1950/6: 12).

Kulturní prostor má „integrativní, identitu dávající funkci“ (Greverus 1987: 273). Příspěvatelé v *BHB* ve svých představách Brna jako městského prostoru a v popisech významných míst konstruovali „mapu“²⁷ města Brna, která byla výběrová, vyzdvihovala především historické stavby v centru města, tedy místa související s jeho historií a vázaná k jeho vysoké kultuře, místa vážící se k technickým úspěchům (městské divadlo, ale především

²⁵ Hledání nového „image“ města mělo své objektivní historické příčiny – krizi textilního průmyslu v 90. letech 19. století, nutnost zlepšit hygienické podmínky ve městě, ale i proměnu životního stylu (Fasora 2008: 145).

²⁶ I když je řeč o „Brně“, je myšleno pouze německé Brno.

²⁷ V souvislosti s představami o místech v Brně je nutno říci, že jakási „mapa“ Brna byla upevňována a přenášena v myslích lidí dále i pomocí dalších rubrik. „Lokalizovány“ jsou osoby v rodinné kronice a v inzerátech pohřešovaných osob – jsou určovány nejen svým současným, ale i svým bývalým (brněnským) bydlištěm. To samé se děje velmi často i v rubrice „Brňané budují“. Svědčí to o snaze vytvářet určitou kontinuitu s Brnem v novém působišti – uvedení bývalé brněnské adresy včleňuje majitele obchodu nebo živnostníka do určitého kontextu, pomáhá ho zařadit i případným zákazníkům. Je samozřejmé, že se v těchto rubrikách *BHB* objevuje více názvů ulic, míst, než je tomu v částech mnou analyzovaných v tomto příspěvku. Statisticky jsem však zmiňované ulice nevyhodnocovala.

továrny), ale i přírodním krásám, respektive místům oddechu.²⁸ V příspěvcích v *BHB* pak našla své místo i místa související s nákupy (obchody na hlavních ulicích v centru města, trhy). A v neposlední řadě hraje – především v období kolem svátku Dušiček a Všech svatých – svou roli i centrální hřbitov.²⁹ Mapa vytvářená pomocí *BHB* v hlavách jeho čtenářů harmonizovala vztah mezi městem a německými obcemi na jih od Brna. Do reprezentativních obrazů vztahujících se k městskému prostoru nebyly zahrnuty „české“ části Brna,³⁰ zároveň však ani dělnické čtvrti (kromě továren, které jsou však odkazem na technickou, hospodářskou vyspělost) či nějakým způsobem problémové části Brna (například chudinské kolonie).

Brno a jeho historie

Historie města a její obrazy se nejvíce tematizují v článcích nazvaných „Z minulosti Brna“, dále ve statích zabývajících se dějinami různých německých organizací a institucí (školy, průmysl), ale jsou přítomné i v článcích obsahujících osobní vzpomínky. Lze se v nich dočíst informace o dějinách Brna, ale interpretace historických událostí v nich obsažené nejsou pouze lokálně specifické, vyjadřují často spíše všeobecné pojetí úlohy Němců v historii českých zemí, německé interpretace událostí českých dějin, jedná se o vytváření diskursu, o „historické inženýrství“ (historical engineering) (Faehndrich 2008: 212).³¹

Nejdůležitějším obrazem vážícím se k historii Brna je pohled na Brno jako německé město, a to nepřetržitě od dob Markomanů a Kvádů. Tyto germánské kmeny prý přinesly jako první vyspělou kulturu, jejich potomci zůstali v Brně a jeho okolí i přes stěhování národů a na Moravě je našli v 9. století první křesťanští misionáři z Pasova. Němci z Brna nebyli tedy až středověkými kolonisty, ale byli na Moravě 500 let před příchodem Slovanů (viz Aus Brünns Vergangenheit 1949/2: 6).³²

Stejnou mírou „manipulace“ prošly ovšem i názory na německé osídlení, které je interpretováno jako jediný zdroj rozkvětu – byli to „lidé našeho národa, pilní, schopní lidé,

²⁸ Představa o reprezentativních místech Brna byla šířena i pomocí obrazové přílohy v *BHB* nebo pomocí edice obrázků obsahující brněnské motivy. V první edici bylo obsaženo šest fotografií: Brněnské nádraží, Nádražní náměstí s pohledem na katedrálu a hotel Padowetz, Zelný trh s katedrálou, Špilberk, Náměstí Svobody, Kobližná s budovou obchodního domu Baťa (*BHB* 1949/3: 5). Počet fotografií se v brzké době zvýšil na 36 a zahrnul například některé brněnské kostely v centru města, důležitá náměstí, budovu radnice, Německý dům, divadlo, německou techniku, justiční palác, Lužánky či celkové pohledy na Brno. Jednalo se tedy především o významné architektonické památky.

²⁹ Obrazy související s centrálním hřbitovem jsou rozdílné – od vzpomínek na stánky se sladkostmi lemující Vídeňskou ulici, po zdůraznění nutnosti být hrdý na „mrtvé, kteří zemřeli jako hrdinové pro náš národ“ (Žitka-Oplusstil 1949/12: 2).

³⁰ To může souviset i se skutečností, že vztah centra města k neněmeckým předměstím a neněmeckým vesnicím v okolí Brna byl díky německé správě města Brna do roku 1918 velmi napjatý (Fasora 2008: 145).

³¹ Podrobnou analýzu německých interpretací událostí z českých dějin lze nalézt v knize Wegera (Weger 2008: 333–352).

³² Silně protičesky zaměřené interpretace dalších historických událostí (husitské války, české stavovské povstání 1618 atd.) lze nalézt v dalších pokračováních rubriky „Aus Brünns Vergangenheit“.

jejichž předkové před 1000 lety osídlili tuto zemi a učinili ji svou vlastí“ (R. W. 1949/10: 2). V těchto vyjádřeních zaznívá mýtus německé kulturní nadřazenosti, který není ovšem záležitostí typickou až pro období po 2. světové válce, ale náleží svým vznikem již do 19. století (více Hahn a Hahn 2005: 342–343), stejně tak jako se z daných ukázek ozývá myšlenka „práva na vlast“ (odvozeného ze zásluh středověkých německých kolonistů), která se poprvé objevuje již po 1. světové válce (Faehndrich 2008: 213).³³

Určité periodizační mezníky pro období 20. století tvoří v *BHB* rok 1918, oddělující období „staré dobré c. a k. monarchie“ od vzniku ČSR, a rok 1945 spjatý s odsunem.³⁴ I když i v českých vzpomínkách tvoří tyto dva roky významné mezníky, jejich interpretace je zcela odlišná (zde se ukazují jasně „národní“ interpretace historické skutečnosti a vytváření velmi zřetelně oddělených společenstev paměti). Rok 1918 je v *BHB* důležitým mezníkem především z hlediska ztráty německého výsadního postavení. Jako takový se objevuje ve zprávách o dějinách německého školství, kdy podle Franze Habermanna³⁵ začíná tímto rokem „hrozný boj o německé děti“ a je nutno zazpívat „*píseň díků*“ „*statečným mužům a ženám, kteří se tehdy postavili do služeb německé školy a tím do služby, národního ducha (Volkstum)*“ (Habermann 1949/11: 6). Stejně vidí jako předěl rok 1918 německý podnikatel Gerhard Storek popisující těžkosti německých podnikatelů v nově vzniklém Československu, s tím, že však i za takových podmínek bylo nutné zůstat věrný německému národnímu duchu (Storek 1949/12: 5), nebo další autor popisující „útrapy“ německého divadla po roce 1918, kdy mu byly přiděleny pouze dva dny v Mahenově divadle a jinak muselo hrát v Německém domě (Habel 1950/2: 3). V *BHB* se vůbec netematizuje období 2. světové války, což je téma pro české vzpomínání zásadní (viz Sirovátka 1992: 16), jako totální zlom pak přichází teprve odsun v roce 1945.

Historickou skutečnost, která byla pro autory v dané době ovšem „současností“, pak reflektují i zprávy o soudobém dění v Brně. V jednom ze svých prvních čísel nazval *BHB* zpravodajství ze současného Brna „smutnou kronikou“ (E. M. 1949/3: 5), zprávy jsou většinou podány jako zprávy o úpadku a neúspěších, o změnách „starého/našeho“ Brna.³⁶ Zároveň

³³ Tyto myšlenky našly své uplatnění nejen v politice, ale i ve vědeckém bádání již v meziválečném období – viz Lozoviuk 2009: 61, 64–65 (zde také doklady o vítězství této velmi silně ideologické teorie v německém národopisu v Čechách a na Moravě po roce 1939).

³⁴ Odsun (respektive „pochod smrti“) 31. května 1945 se stal hlavním tématem pouze dvou příspěvků (Der Todesmarsch 1949/2: 2; 1949/3: 2–3; 1949/4: 4–5; Korkisch-Franke 1950/5: 15–16), to však neznamená, že není – jako „ztráta“, „neštěstí“, „utrpení“ – přítomen jako pozadí většiny zpráv – například v úvodních či závěrečných formulacích. Stává se tak ale z osobního zážitku záležitostí kolektivní.

³⁵ Franz Habermann – učitel matematiky a češtiny, činný v řadě německých spolků, po vzniku Protektorátu Čechy a Morava vrchní školní rada, zemský inspektor, v SRN činný v Bruně (více viz Pillwein a Schneider 2000: 85–86).

³⁶ Zprávy o politickém, hospodářském a kulturním dění v Brně a Československu by si zasloužily samostatný rozbor. Byly velmi různorodé – od zpráv o politických procesech a pronásledování, hospodářských (ne)úspěších pětiletky a budování „nového Brna“ po přesné ceny zeleniny na Zeleném trhu, přeměně hotelů v lidové vývařovny, jména nových lodí na Brněnské přehradě, vítěze závodu na bývalém Masarykově okruhu či objevení hrobu lovce mamutů. Závěr těchto zpráv často tvořily politické anekdoty o situaci v Československu.

se zde objevuje interpretace současného stavu v Československu jako spravedlivého trestu za nepravosti spáchané na německém obyvatelstvu,³⁷ bez jakéhokoliv zohlednění událostí 2. světové války, což lze interpretovat jako příklad vytváření diskursu oběti mezi odsunutými sudetskými Němci,³⁸ který se rozvinul v pozdějších letech (více viz Hahn a Hahn 2005: 350).

V obrazech spjatých s historií Brna a dějinami některých organizací se nejvíce objevují slova, která byla typická pro dobu „národního boje“ v 2. polovině 19. a na počátku 20. století – školství, ale i průmysl a řemeslo (ve smyslu hesla „svůj k svému“) bylo tehdy viděno jako „národní kolbiště“ a jako takové je tématem velmi známým i v českých vzpomínkách (Sirovátka 1992: 15). Výklad historie byla oblast od 2. poloviny 19. století (jak na německé, tak na české straně) úzce spjatá s „národními zájmy“, stejně tak to platí i pro organizace a instituce, které byly od téže doby často národnostně oddělené. Obrazy, které jsou používány, náleží již k repertoáru známému v 19. století a rozvíjenému především poté, co se Němci dostali v Československu po roce 1918 ze svého pohledu do nevýhodného postavení. V článcích týkajících se dějin přistupuje ke zmíněnému ještě časté používání slov jako „Treue“, „Heimat“, „Volkstum“, „Vermächtnis“ (věrnost, vlast, národní duch, dědictví/odkaz), která byla využita (a zneužita) v období národního socialismu. Vysoce pozitivní hodnocení německé minulosti Brna tvoří pak fólii, na níž se lépe vyjímají negativní zprávy o situaci v Brně na konci 40. let 20. století (nehledě na to, zda a nakolik byly pravdivé či nepravdivé). Je to dle mého názoru strategie, jak se vyrovnat s neradostnou situací Němců v Německu, které v této době bylo a nebylo „novou vlastí“, pomocí vytvořeného obrazu Brna využívajícího protikladu „dnes (negativní situace bez nás) versus dříve (pozitivní situace [i] díky nám)“.

Brno a jeho atmosféra a charakteristiky jeho obyvatel

Obrazy Brna by byly neúplné bez analýzy těch z nich, v nichž se objevují charakteristické rysy tohoto města a jeho obyvatel. Skutečnosti, které zmíním v této části, souvisejí s oběma předchozími kapitoly, neboť se částečně odvolávají i k historii Brna, částečně k prostoru města a jeho okolí.

Atmosféru města Brna se zdá určovat c. a k. monarchie, „zlatá doba“ před rokem 1918, respektive 1914. „Bojovnou“ rétoriku přítomnou v obrazech popisujících situaci Němců v Československu po roce 1918 doplňuje obraz idylického života staré dobré monarchie – s poukázáním na skutečnost, že vše bylo v pořádku, než došlo k „*národnímu štvání*“ (Bleibtreu 1949/8: 5). I když tato interpretace není historicky správná – národnostní spory se neobjevily v Brně až po roce 1918 –, ukazuje, jak zásadní byl tento rok pro německé interpretace situace v tomto městě, respektive pro Němce v celém Československu. Je nutné ovšem také říci, že idyla za c. a k. monarchie se vztahuje pouze k určitým částem života obyvatel Brna – „rakouské tradice monarchie“ jsou reprezentovány vyspělou kavárenskou kulturou

³⁷ „Věčný zákon: ‚Jakékoliv bezpráví se vymstí na zemi‘, se i na nich [Češích – J. N.] vyplnil“ (Kubelka 1949/13: 9).

³⁸ Například viz Zítka-Oplusstil 1950/11: 9 – autorka se ptá, zda si vyhnaní Němci zasloužili takové utrpení, zda byli horší než ti druzí – a odpovídá negativně.

(Caltopen-Döller 1949/11: 3), uměním slavit slavnosti (Thöresz 1949/13: 8), objevuje se v nich také odkaz na „slovanské obyvatelstvo“ ve městě. Tak například R. T. ve svém článku „Pravý Brňan“, popisujíc svého tchána, ztělesnění brněnslosti, sice začíná sdělením, že neopakovatelná brněnská atmosféra je dána tím, že lidé vytvářejí krajinu, přičemž krajina formuje také je,³⁹ ale pokračuje sdělením, že atmosféra Brna závisí „i na slovanském živlu“⁴⁰ v okolí Brna [ne tedy přímo na slovanském, respektive českém živlu žijícím v Brně, ten je vynechán – pozn. J. N.] – tomu autor přisuzuje slovanskou, na půdu vázanou přemýšlivost, řemeslnickou zručnost a solidní píli. Z rakouské (vídeňské) strany pak přistupuje otevřenost světu, politická konziliantnost, smysl pro umění, sklon k bezstarostnému životnímu stylu. Je to ale především dle autora určitý vídeňský šarm, starorakouská zdvořilost, obchodnická serióznost a zlatý humor, které dávají Brnu jeho zvláštní charakter (R. T. 1949/6: 2). I když je zde tedy odkazováno na slovanský živel, který našel své uplatnění v Brně a který je v tomto případě hodnocen přinejmenším neutrálně, má podobu venkovského a manuálně pracujícího člověka.

Podobně, ale přece jen už s posunem k „německosti“ Brna, se o Brnu a jeho dvou národních složkách obyvatelstva v době c. a k. monarchie vyjadřuje další autor, který kombinuje nostalgii za něčím, co již pominulo, s představou „německé duše“ města: „*Ty staré, krásné, hrdé Brno, kam jsi zmizelo? Nechej nás uvidět ještě jednou tvé milé rysy, tvůj přátelský obličej, kolem jehož nosu a úst se sice rozšiřuje určitý slovanský nádech, z jehož modrých očí ale jasně a pravdivě září německá duše!*“ Nejšťastnější jsou podle autora ti, kteří v Brně mohli prožít „*ty dobré rakouské roky před 1. světovou válkou*“ (Wizina 1949/12: 8).

Kromě „německé duše“ se operuje ještě s „německou tvář“ Brna, která je dána charakteristickými vlastnostmi jeho obyvatel. Jejich přehled podává Alice Zitka-Oplusstil, která se domnívá: „*Nás vyhnali, ale německá tvář tohoto města zůstala!*“⁴¹ Pokračuje výčtem historických památek, upozorňuje i na nádherné vily v Pisárkách, rozvinutý a světově proslulý textilní průmysl – to vše bylo vytvořeno „*německým duchem, německou pílí a penězi!*“ Stejně tak i parky Lužánky, Koliště, Náměstí 28. října „*vznikly pod německýma rukama*“ (Zitka-Oplusstil 1949/7: 2).⁴²

U německých obyvatel Brna vystupují do popředí jako základní charakterové vlastnosti píle a činorodost (viz například Aus Brünns Vergangenheit 1949/3: 7; 1949/5: 5; R.

³⁹ O oblíbenosti vzpomínek na krásy přírody v okolí Brna jsem už hovořila. „Korespondence mezi obyvateli a půdou“ je jedním z typických znaků literatury o vlasti – Bauer ji nazývá spojením „vlast jako hrouda a mystické místo“ (Bauer 2001: 43) – u některých autorů směřuje až do podoby národně-socialistického „Blut und Boden“ (krev a půda). V tomto případě není dovedena tak daleko.

⁴⁰ Autor hovoří o „slovanském“ živlu, tedy nespecifikuje ho na „český“, což může souviset s jeho důrazem na dobu c. a k. monarchie.

⁴¹ O vytváření obrazu „německé Prahy“, jako reakci na „čechizování“, a jejího „německého charakteru“, který zůstává i po odsunu Němců, viz Weger 2001.

⁴² Tato autorka je jednou z nejhrořivějších propagátorek myšlenek připisovaných krajanských sdružením – především německosti Brna, ale i mýtu o Němcích jako „hrázi proti Východu“ (Zitka-Oplusstil 1950/12: 14), jako „obětí“ (Zitka-Oplusstil 1950/11: 9), jejich stále věrnosti národu (Zitka-Oplusstil 1949/9: 2).

W. 1949/10: 2; Soffe 1949/8: 1). A německá píle předčí i blahobyt, který přinesla spolupráce s Čechy – alespoň tak se zkušenostmi z „*nešťastných událostí*“ roku 1945 interpretuje situaci Gerhard Storek (Storek 1949/12: 5). Dále vystupují jako typicky německé vlastnosti kulturnost, obdiv ke vzdělání, které se pojí s topoi o německé nadřazenosti, zdůrazňování tradic (například ve zprávách o uspořádání tradiční brněnské slavnosti, tzv. Schwedenfestu v roce 1949 ve Vídni, ale i Thöresz 1950/7: 6) a nově po odsunu vyzdvihovaná soudržnost, která se objevuje především ve zprávách ze setkání brněnských Němců a která vytváří pomocí slov jako „*Schicksalverbundenheit*“ (spjatost daná osudem) (Markgraf 1949/3: 2) představu jednotného společenství.

Většina zpráv o obyvatelích Brna si všímá pouze vlastností jeho německých obyvatel. Jestliže je „slovanské obyvatelstvo“ ještě alespoň částečně zahrnuto do vlivu na atmosféru města Brna (ale především v době před 1918), Češi se téměř neobjevují, a pokud ano, tak pouze jako negativní faktor zodpovědný za „národní štvání“, nepřátelský vůči Němcům, v souvislosti s událostmi 2. světové války pak také poprvé ve spojení s komunistickými myšlenkami (Storek 1950/7: 15), nebo jako – velmi silně vyjádřeno – představitel „*Untertschechentum*“ (Klimesch 1948/1: 3). Židovské obyvatelstvo, které tvořilo nemalou část obyvatel Brna, v jeho „obrazu“ v *BHB* nenašlo místo vůbec.⁴³

V oblasti charakteristik atmosféry Brna a jeho obyvatel se objevují jak etnické stereotypy, tak především obrazy spojené s představami německé kulturní nadřazenosti. Je zajímavé, že se nijak výrazně netematizuje „moravský“ charakter Brna, tedy moravský patriotismus; brněnský patriotismus (nebo lépe řečeno patriotismus vztažený k německému Brnu) našel své vyjádření v pozitivních charakteristikách tohoto města.

Závěr

Obrazy Brna mají svůj obsah, formu a funkci. Stereotypy nejsou dle Lippmanna „kompletním obrazem světa, ale jsou obrazem možného světa, na který jsme adaptováni“ (citováno dle Hahn a Hahn 2002: 25). Podle mého názoru však svědčí i o tom, na jaký svět je nutno se adaptovat nově po určitém zlomu, jak je nově konstruována sociální realita. Jedná se o konstrukce, které jsou samozřejmě výběrové. Toto jednoduché zjištění platí i o obrazech Brna v *BHB* – brněnští Němci, kteří do něj přispívali, vybírali v daném společenském, dobovém a kulturním kontextu pouze určité epizody a skutečnosti, z nichž vytvářeli obraz Brna, své „vlasti“. ⁴⁴ Brno se tak stává městem s bohatou historií, vyspělou vysokou kulturou, průmyslem, městským životem, které se k těmto kvalitám dopracovalo pomocí německé píle, je městem se zásadním německým charakterem, částečně ovlivněným specifiky danými c. a k. monarchií, ale i krásami přírody. Obrazy jsou ve svém celkovém vyznění v rámci vlastní skupiny (tedy německých obyvatel Brna) nekonfliktní, pozitivní, idylické a nostalgické (nostalgii bych označila za jeden ze základních rysů především vzpomínkových vyprávění), netema-

⁴³ Zmíněno je pouze jednou konstatováním, že po okupaci „*museli být Židé propuštěni*“ (Storek 1950/7: 15).

⁴⁴ Velmi zajímavá problematika vytváření obrazu Brna jako vlasti nemohla být z důvodů rozsahu do tohoto příspěvku zařazena a je předmětem jiné mé studie.

tizují žádné rozdíly – sociální, náboženské, generační, lokální, naopak ještě utužují představu o pospolitosti, úzkém propojení, a to například i s německými obyvateli obcí na jih od Brna. K městskému způsobu života zosobněnému uměním, vzděláním, specifickým trávením volného času, průmyslem, ruchem v ulicích, kavárnami a parky tak komplementárně přistupuje „venkovské zázemí“. Toto „venkovské zázemí“ není jen místem výletů obyvatel Brna, ale zprávy o něm dovolují v *BHB* informovat i o „lidové kultuře“, což je sféra, která sehrála důležitou roli při vytváření „völkisch“ ideologie (lidové kroje, lidové písně, nářečí, lidové zvyky).

Pokud se podívám na obrazy Brna z jiného úhlu pohledu, tedy z hlediska toho, jak reflektují život „druhých“ obyvatel Brna, je nutno říci, že i když bylo Brno město multietnické, jeho „druzí“ obyvatelé v obrazech nejsou explicitně přítomni téměř vůbec. Samozřejmě obrazy o vlastní skupině a její roli nelze budovat bez vztahu ke skupinám jiným, tzn. například zdůrazňování německé píle a dávného německého charakteru města implikují negativní vlastnosti Čechů (lenost, nedostatečnou kulturní vyspělost atd.) a jsou reakcí na historický vývoj a požadavky „české strany“, do jisté míry obrannou reakcí na situaci vzniklou na konci 19. století, respektive po roce 1918, jsou vyjádřením pocitu ohrožení. Zkušenosti z let 1945 však vyhladily i jakékoliv vzpomínky na pozitivně interpretovanou kulturní vzájemnost, multikulturalitu brněnského života ve vzpomínkových vyprávěních v *BHB*, o kterých bych předpokládala, že by mohly být individuálnější v přístupu k ličené skutečnosti.

Vysoce pozitivní obrazy Brna a jeho německých obyvatel ovšem musí být chápány i v rámci situace odsunutých Němců v poválečném Německu – jejich šíření napomáhalo zvládat situaci, integrovalo skupinu a zároveň zdůrazňováním vlastních úspěchů propagovalo kvality dané skupiny v rámci německé poválečné společnosti, v níž byli odsunutí Němci postiženi mnohými předsudky.

Obrazy Brna v *BHB* jsou vztaženy k Brnu, váží se tedy k určitému geograficky vymezenému prostředí, ale zároveň jsou to obrazy, které čerpají, jak jsem ukázala, často z představ a obrazů vytvořených již v 19. století nebo po roce 1918 v prostředí sudetských Němců, kdy se začíná uměle konstituovat „sudetské Německo“ jako svébytná jednotná skupina, která postupně vystupuje i jako politická síla (Salzborn 2007: 309, Weger 2008: 38). Obrazy jsou ovlivněny i diskursy, jež se vytvářely v Německu po 2. světové válce v krajanských sdruženích (a které ovšem velmi často reprodukuji obrazy starší). Jedná se o obrazy podávající svědectví o kulturní nadřazenosti nebo právu na vlast (ty mají i politické konsekvence) nebo nové obrazy (obraz německého obyvatelstva jako oběti, obraz německých vyhnanců jako „Schicksalgemeinschaft“ – jednotné pospolitosti dané osudem) nebo o staré obrazy, které jsou aktualizovány (například obraz Němců jako odvěké „hráze“ proti Slovanům z Východu se proměňuje, když je tento Východ ztotožněn s komunismem v období studené války). Obrazy, které jsem zmínila, jsou ideologické, neboť jsou fikcí, která je ovšem akterý přijímána jako realita a ovlivňuje jejich chování a jednání (Salzborn 2007: 309–310).

Zjištěné poznatky, které pocházejí z analýzy *BHB* v letech 1948–1950 nedokáží odpovědět na řadu otázek – například na proměny obrazů Brna v průběhu delšího časového období nebo na specifčnost obrazů v *BHB* ve srovnání s jinými prameny, na jejich další šíření a roli v rámci skupiny odsunutých brněnských Němců (například v rámci biografických interview nebo životopisných vzpomínek). Právě tyto otázky se stanou tématem dalšího výzkumu – neboť obrazy jsou vytvářeny, mohou zanikat a vznikat, a i když se zdají být některé stále,

mohou být naplňovány novými významy. Bude zajímavé zjistit, jak (a proč) postihují tyto změny či trvání jednotlivé z nich.

Literatura

- BAUER, Stefan. Das Bild der Heimat in der sudetendeutschen Trivallliteratur nach 1948. In HEU-MOS, P. (hrsg.) *Heimat und Exil. Emigration und Rückwanderung, Vertreibung und Integration in der Geschichte der Tschechoslowakei*. München : Collegium Carolinum, 2001, s. 37 – 58. ISBN 978-3-48-656355-9.
- BAUERKÄMPER, Arnd. Deutsche Flüchtlinge und Vertriebene aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa in Deutschland und Österreich seit dem Ende des Zweiten Weltkriegs. In BADE, K.J., EMMER, P.C., LUCASSEN, L., OLTMER, J. (hrsg.) *Enzyklopädie Migration in Europa. Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. 3. vyd. Paderborn : Ferdinand Schöningh Verlag, 2007, s. 477 – 485. ISBN 3-77-054133-2.
- BERGER, Peter L.; LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-85959-46-1.
- BOČKOVÁ, Helena. Brněnský region a jeho obyvatelé. In SIROVÁTKA, Oldřich a kol. *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993, s. 20 – 31. ISBN 80-85010-62-3.
- DAMIR-GEILSDORF, Sabine ; HENDRICH, Béatrice. Orientierungsleistungen räumlicher Strukturen und Erinnerung. Heuristische Potenziale einer Verknüpfung der Konzepte Raum, Mental maps und Erinnerung. In DAMIR-GEILSDORF, S., HARTMANN, A., HENDRICH, B. (hg.) *Mental Maps-Raum-Erinnerung. Kulturwissenschaftliche Zugänge zum Verhältnis von Raum und Erinnerung*. Münster : Lit Verlag, 2005. s. 25 – 48. ISBN 3-82-587741-8.
- Die sudetendeutschen Heimatbriefe*. München : Hauptstelle der Ackermann-Gemeinde- Studienbücherei, 1966.
- FAEHNDRICH, Jutta. *Eine endliche Geschichte. Die Heimatbücher der deutschen Vertriebenen*. Erfurt : Universität Erfurt, Philosophische Fakultät, 2008. [Doktorská práce].
- FASORA, Lukáš. *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851–1914*. 1. vyd. Brno : Maticе moravská, Masarykova univerzita, 2007. 381 s. ISBN 978-80-86488-43-1.
- FASORA, Lukáš. Wiener, Reichsdeutsche und andere Vorbilder in der Kommunalverwaltung der Stadt Brünn 1861–1914. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. (ed.) *Brno Vidni, Vídeň Brnu. Zemské metropole a centrum říše v 19. století*. Brno : Maticе moravská, Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy : prameny, země, kultura, 2008, s. 143 – 155.
- FRANTZIOCH-IMMENKEPPEL, Marion. Die Vertriebenen in der Bundesrepublik Deutschland. Flucht, Vertreibung, Aufnahme und Integration. *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament B*, 1996, roč. 28, č. 96, s. 3 – 13. ISSN 0479-611X.
- FRANZEN, Erik K. Die Akteure des Vertreibungsdiskurses in der Bundesrepublik Deutschland. In STROBEL, T., MAIER, R. (hrsg.) *Das Thema Vertreibung und die deutsch-polnischen Beziehungen in Forschung, Unterricht und Politik*. Hannover : Verlag Hahnsche Buchhandlung, 2008, s. 61 – 66. ISBN 978-3-88-304321-0.
- GREVERUS, Ina-Maria. *Kultur und Alltagswelt. Eine Einführung in Fragen der Kulturanthropologie*. Frankfurt am Main : Institut für Kulturanthropologie und Europäische Ethnologie, 1987. 316 s. ISBN 3-40-606782-4.

- HAHN, Eva ; HAHN, Hans Henning. Flucht und Vertreibung. In FRANÇOIS, Etienne (hrsg.). 2005. *Deutsche Erinnerungsorte. Eine Auswahl*. 1. vyd. Bonn : Bundeszentrale für Politische Bildung, 2005, s. 332 – 350. ISBN 3-40-652213-0.
- HAHN, Hans Henning ; HAHN, Eva. Nationale Stereotypen. Plädoyer für eine historische Stereotypenforschung. In HAHN, Hans Henning (hrsg.) *Stereotyp, Identität, Geschichte. Die Funktion von Stereotypen in gesellschaftlichen Diskursen*. Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2002. s. 17 – 56. ISBN 3-63-138473-4 .
- HAHN, Hans Henning ; HAHN, Eva. Mythos „Vertreibung“. In HEIN-KIRCHER, H., HAHN, H.H. (hrsg.) *Politische Mythen im 19. und 20. Jahrhundert in Mittel- und Osteuropa*. Marburg : Verlag Herder-Institut, 2006, s. 167 – 188. ISBN 3-87-969331-5.
- HAVELKA, Miloš. Die tschechisch-deutschen Beziehungen aus Sicht des tschechischen Diskurses. In KROLL, F.L., NIEDOBITEK, M. (hrsg.) *Vertreibung und Minderheitenschutz in Europa*. [Chemnitzer Europastudien, Bd. 1]. 1. vyd. Berlin : Duncker & Humblot, 2005, s. 313 – 329. 3-42-811833-2.
- HEMMERLE, Rudolf. *Heimat im Buch. Sudetendeutsche Heimatbücher, Ortsmonographien, Karten, Heimatblätter, Heimatzeitschriften, Jahrbücher und Kalender nach 1945. Eine Bibliographie*. München : Sudetendeutsches Archiv, 1996.²
- KOPEČEK, Michal ; KUNŠTÁT, Miroslav. „Sudetoněmecká otázka“ v české akademické debatě po roce 1989. *Soudobé dějiny*, 2003, roč. 10, č. 3, s. 293 – 318. ISSN 1210-7050.
- KURTH, Karl O. „Drei Jahrzehnte Presse der Heimatvertriebenen. In MERKATZ, H.J. von (hrsg.) *Aus Trümmern wurden Fundamente. Vertriebene / Flüchtlinge / Aussiedler drei Jahrzehnte Integration*. Düsseldorf : Walter Rau Verlag, 1979, s. 379 – 388.
- LEHMANN, Albrecht. *Im Fremden ungewollt zuhaus. Flüchtlinge und Vertriebene in Westdeutschland 1945–1990*. München : C. H. Beck, 1991. 265 s. ISBN 3-40-635298-7.
- LEMBERG, Hans. *Geschichten und Geschichte. Das Gedächtnis der Vertriebenen in Deutschland nach 1945* [online]. 2004. [cit. 2010-02-18]. Dostupné na [www: <http://library.fes.de/library/netzquelle/zwangsmigration/44hist.html>](http://library.fes.de/library/netzquelle/zwangsmigration/44hist.html).
- LOZOVIUK, Petr. Böhmisches Volkskulturen und der Streit um ihre ethnische Auslegung. Zur Darstellung der kulturellen Unterschiede zwischen Deutschen und Tschechen in der Volkskunde. *Jahrbuch für Europäische Ethnologie*, 2009, č. 4, s. 53 – 68. ISSN 0171-9904.
- NEUHOFF, Hans. Die Presse der deutschen Vertriebenen Anfang 1970. *AWR-Bulletin*, 1970, roč. 17, č. 3–4, s. 153 – 174. ISSN 0001-2947.
- PILLWEIN, Erich ; SCHNEIDER, Helmut. (hrsg.) *Lexikon bedeutender Brünner Deutscher. 1800–2000*. S1. vyd. Schwäbisch Gmünd : BHB-Verlag, 2000. 237 s. ISBN 3-00-005970-9.
- SALZBORN, Samuel. Ein Jahrhundert sudetendeutsche völkische Bewegung. Politikwissenschaftliche Dimensionen eines (zeit-)geschichtlichen Forschungsgegenstandes. In HAHN, H.H. (hg.) *Hundert Jahre sudetendeutsche Geschichte. Eine völkische Bewegung in drei Staaten*. 1. vyd. Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2007, s. 303 – 322. ISBN 3-63-155372-2.
- SIROVÁTKA, Oldřich a kol. *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno : Ústav pro etnografi a folkloristiku AV ČR, 1993. 242 s. ISBN 80-85010-62-3.
- SIROVÁTKA, Oldřich. Nationalbeziehungen in Brunn aus tschechischer Perspektive. In POSPÍŠILOVÁ, J., ALTMAN, K. (ed.) *Leute in der Großstadt*. Brno : Ústav pro etnografi a folkloristiku ČS AV, 1992, s. 13 – 19.
- Steinführer, Annett. Öffentlichkeit, Privatheit und städtische Integration. Tschechische Erinnerungen an das Leben in Brno (Brunn) vor 1939. In HOFFMANN, A., WENDLAND, A.V. (hg.) *Stadt und Öffentlichkeit in Ostmitteleuropa 1900–1939. Beiträge zur Entstehung moderner Urbanität zwischen Berlin, Charkiv, Tallin und Triest*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2002, s. 111 – 131. ISBN 3-515-07937-8.

- Velký sociologický slovník I, II.* 1. Vyd. Praha : Academia, 1996. 747 s. ISBN 80-71843-11-3 (soubor).
 WEGER, Tobias. Das „Deutsche Prag“-von der Beständigkeit eines Mythos. *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*, 2001, č. 44, s. 135 – 156. ISSN 0949-3409.
 WEGER, Tobias. „Volkstumskampf“ ohne Ende? *Sudetendeutsche Organisationen, 1945–1955*. 1. vyd. Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2008. 635 s. ISBN 3-63-157104-6.

Citované články z BHB

- Aus Brünns Vergangenheit [Z minulosti Brna]. BHB, č. 2, Januar 1949, s. 3 – 6.
 Aus Brünns Vergangenheit [Z minulosti Brna]. BHB, č. 5, April 1949, s. 4 – 5.
 BLEIBTREU, Michel. *Anno Domini... Lustige Erinnerungen aus dem alten Brünner Volkserleben [Anno Domini... Veselé vzpomínky ze starého brněnského lidového života]*. BHB, č. 8, Juli 1949, s. 5 – 6.
 BRANDT, Guido. *Mittsommer-Sonnenwende der Brünner in Schöllschitz [Letní slunovrat Brňanů v Želešicích]*. BHB, č. 6, Juni 1950, s. 12 – 13.
Brünner bauen auf! [Brňané budují!]. BHB, č. 1, Dezember 1948, s. 7.
Brünn mit neuem Antlitz [Brno s novou tváří]. BHB, č. 3, Februar 1949, s. 3 – 5.
Brünn Stadt und Land [Brno město a venkov]. BHB, č. 5, Mai 1950, s. 9 – 10.
 CALTOFEN-DÖLLER. *Das war unser liebes, altes Brünn... [To bylo naše milé, staré Brno...]*. BHB, č. 11, Oktober 1949, s. 2 – 3.
Der Todesmarsch der Brünner [Pochod smrti Brňanů]. BHB, č. 2, Januar 1949, s. 2, BHB, Nr. 3, Februar 1949, s. 2–3, BHB, č. 4, März 1949, s. 4 – 5.
Ein echter Brünner [Opravdový Brňan]. BHB, č. 6, Mai 1949, s. 2 – 3.
 HABEL, Hans M. *Hubert Marischka*. BHB, č. 2, Februar 1950, s. 3 – 4.
 HABERMANN, Franz. *Vom Brünner deutschen Schulwesen [O brněnském německém školství]*. BHB, č. 11, Oktober 1949, s. 5 – 6.
 KLIMESCH, Karl Ritter von. *Brünner Landsleute! [Brněnští krajané!]*. BHB, č. 1, Dezember 1948, s. 3.
 KORKISCH-FRANKE, Wilma Maria. *An der südmährischen Grenze [Na jihomoravské hranici]*. BHB, č. 5, Mai 1950, s. 15 – 16.
 KUBELKA, Franz. *Das erste Jahr des Brünner Heimatboten [První rok BHB]*. BHB, č. 13, Dezember 1949, s. 9 – 10.
Liebe Landsleute! [Milí krajané!]. BHB, č. 2, Januar 1949, s. 10 – 11.
Liebe Landsleute aus Brünn und Umgebung [Milí krajané z Brna a okolí]. BHB, č. 1, Dezember 1948, s. 2.
Lieber Leser des BHB! [Milý čtenáři BHB!]. BHB, č. 8, Juli 1949, s. 23 – 24.
 MARKGRAF, Erwin. *Cannstatt-Ludwigsburg*. BHB, č. 3, Februar 1949, s. 1 – 2.
 OPLUSSTIL, Walter. *Sonntagmorgen im Wiener Wald. Brünner Erinnerungen an Kindheit und Jugend [Nedělní ráno ve Vídeňském lese. Brněnské vzpomínky na dětství a mládí]*. BHB, č. 7, Juli 1950, s. 2 – 4.
So urteilen unsere Leser über den BHB! [Tak soudí o BHB naši čtenáři!]. BHB, č. 9, August 1949, s. 21 – 22.
 SOFFE, Elisabeth. *Es ist eine Stadt... [Je jedno město...]*. BHB, č. 8, Juli 1949, s. 1.
 STOREK, Gerhard. *Erinnerungen an das schaffende Brünn [Vzpomínky na pracující Brno]*. BHB, č. 12, November 1949, s. 5 – 6.
 STOREK, Gerhard. *Erinnerungen an das schaffende Brünn [Vzpomínky na pracující Brno]*. BHB, Nr. 7, Juli 1950, s. 14 – 15.
 THÖRESZ, Eugen. *Der Brünner Nikolomarkt [Brněnský mikulášský trh]*. BHB, č. 13, Dezember 1949, s. 8 – 9.
 THÖRESZ, E. *Das Schwedenfest (Aus den Erinnerungen eines alten Brünners) [Schwedenfest (Ze vzpomínek starého Brňana)]*. BHB, č. 7, Juli 1950, s. 5 – 6.

Treffen in Gmünd [Setkání v Gmündu]. BHB, č. 6, Juni 1950, s. 2.

Verlorene Heimat [Ztracená vlast]. BHB, č. 10, September 1949, s. 2 – 3.

WIZINA, Josef. *Ein Ausflug nach Wranau. Erinnerungen aus längstvergangenen Tagen [Výlet do Vranova. Vzpomínky z dávno minulých dní]*. BHB, č. 12, November 1949, s. 8 – 10.

ZITKA-OPLUSSTIL, Alice. *Unser Brunn! [Naše Brno!]*. BHB, č. 7, Juni 1949, s. 2 – 3.

ZITKA-OPLUSSTIL, Alice. *Mödriz und Schöllschitz [Modřice a Želešice]*. BHB, č. 9, August 1949, s. 1 – 2.

ZITKA-OPLUSSTIL, Alice. *Wir gedenken ihrer... [Vzpomínáme na ně...]*. BHB, č. 12, November 1949, s. 2.

ZITKA-OPLUSSTIL, Alice. *Mit den Heimatvertriebenen in Oberammergau [S vyhnanci z vlasti v Oberammergau]*. BHB, č. 11, November 1950, s. 7 – 9.

ZITKA-OPLUSSTIL, Alice. *Ein Märchen um eine Stadt [Pohádka o jednom městě]*. BHB, č. 12, Dezember 1950, s. 12 – 14.

Autorka

vystudovala historii a etnologii na FF MU Brno a pracuje na Etnologickém ústavu AV ČR, v.v.i., v Brně. Věnuje se především urbánní etnologii a výzkumu každodennosti, jak je zachycena v dobovém tisku a biografických pramenech. V poslední době tvoří její hlavní badatelské zájmy výzkumy každodennosti německých obyvatel Brna v meziválečném období a každodennosti v období socialismu.

Kontakt: jana.noskova@iach.cz